

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КАСПЕГОВИЧ ПАВЛО МИКОЛАЙОВИЧ

ТРУДОВІ КОЛЕКТИВИ ТА ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ
ІСТОРИОГРАФІЇ У 1960 - 1990-му РОКАХ.

Спеціальність 07.00.06 - Історіографія, спеціальні
Історичні дисципліни та методи Історичного дослід-
ження

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на злоття наукового ступеня
кандидата Історичних наук

Дніпропетровськ - 1996

Дисертація в рукописі.

Робота виконана на кафедрі української історії та етнополітики Донецького державного університету.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК – доктор Історичних наук, професор
БЕСПАЛОВ Микола Єгорович

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

доктор Історичних наук, професор ГОРОДЯНЕНКО Віктор Георгієвич;
кандидат Історичних наук, доцент БРИГАН Володимир Терентійович.

Провідна установа: Донецький технічний університет.

Захист відбудеться "20" березня 1996 р.
о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.03.01.16 при Дніпропетровському державному університеті
/320625, м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, ауд. 307/.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий "16" лютого 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат Історичних наук, доцент

Тутік Л.С.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00739894 (/)

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Будівництво незалежної Української держави, цивілізоване входження її у світове товариство вимагає переосмислення культурно-історичної спадщини народу. Важливе місце у відродженні і розвитку української державності належить історії. Необхідно відновлення, документальна реконструкція подій історії України. Однією з великих наукових проблем є історія фабрик і заводів України, їхніх трудових колективів, громадських об'єднань.

Україна - індустріальна держава з розвинутою важкою, гірничодобувною, хімічною промисловістю, машинобудуванням, електроенергетикою. На підприємствах індустрії республіки працюють мільйони робітників, представників технічної інтелігенції. Без наукового вивчення історії промислових підприємств, їхніх трудових колективів неможливе створення цілісної історії України.

Висвітлення історії фабрик і заводів України неможливе без переосмислення ролі, місця і значення трудових колективів та їхніх громадських об'єднань /КПРС, ВЛКСМ, професійних спілок та інших/. Політично важливим для незалежної держави Україна є вирішення питання про сутність Комуністичної партії Радянського Союзу, Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді, професійних спілок СРСР. Вивчення літератури фабрично-заводської проблематики, написаної у 1960 - 1990-му роках, дозволяє з'ясувати місце і роль осередків компартії, комсомолу, профспілок в житті підприємства.

Роль об'єднань громадян у суспільстві вимагає переосмислення такої, як і роль робітничого класу, його виступів на захист своїх інтересів. Перегляд шкільних стереотипів слід починати з

аналізу зробленого радянською Історичною наукою. Це допоможе оцінити ступінь повноти, рівень, напрямки та методи деформації Історії робітничого класу, робітничого і пов'язаного з ним ~~рб~~ суспільного руху, на основі різнобічного дослідження усунути викривлення дійсності.

Велике наукове значення теми "Трудові колективи та громадські об'єднання промислових підприємств України" зумовлює актуальність її Історіографії, котра покликана визначити ступінь повноти та глибину пізнання проблеми, вказати напрямки подальшого дослідження. Будучи важливим засобом підвищення якості досліджень про промислові підприємства, Історіографія сприяє більш повному висвітленню їх в Історичній літературі. З іншого боку, Історіографія Історії фабрик і заводів, даючи необхідний для узагальнення фактичний матеріал, сприяє розвитку загальної Історіографії Історії України. Все це визначас актуальне значення Історіографії трудових колективів та громадських об'єднань промислових підприємств України. Належить також враховувати зростаючий інтерес до краєзнавчої проблематики. Це пояснюється, по-перше, необхідністю у ряді випадків переоцінки багатьох подій та фактів як на рівні держави, так і на рівні регіонів. По-друге, навчальною програмою середньої школи передбачені уроки Історії рідного краю.

Хронологічні межі дослідження зумовлені тим, що з 1960 року розгорнулося масштабне вивчення теми на підставі постанови ЦК КПРС від 21 жовтня 1958 року "Про книги з Історії фабрик і заводів". 1990 рік - час, коли законодавчо була скасована монополія КПРС на владу, почали створюватися інші партії, прийнято Закон СРСР "Про громадські об'єднання".

Вибір регіону. Найбільша кількість підприємств гірничови-

добувної, хімічної промисловості, машинобудування та електроенергетики зосереджена у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Харківській областях. Це відбулося внаслідок зручного розміщення на цій території покладів корисних копалин, у першу чергу кам'яного вугілля та залізної руди, наявності значної кількості людей, змужених стати робітниками, широкого та місткого ринку збуту. Можливість отримання значних прибутків привабляла у другій половині XIX - на початку XX століть в Донецько-Придніпровський регіон велику кількість вітчизняних і зарубіжних підприємців, які збудували багато фабрик, заводів, шахт. В роки Радянської влади цей регіон України продовжував розвиватися як найбільший центр гірничовидобувної, металургійної та хімічної промисловості. При висвітленні історії фабрик і заводів підприємствам зазначених областей приділено більше уваги, ніж іншим регіонам України. За досліджуваній період усього було опубліковано близько 600 праць, присвячених історії фабрик, заводів, шахт, електростанцій цих областей¹. Нам здається доцільним дослідити літературу з історії фабрик і заводів цього великого промислового регіону України.

Об'єктом даного дослідження є література, в якій висвітлюється історія промислових підприємств України, їхніх трудових колективів та громадських об'єднань.

Предметом даного дослідження є вивчення повноти висвітлення виробничої та соціальної функцій трудових колективів, діяльності осередків компартії, комсомолу, професійних спілок у літературі

---

¹ Див.: Історія промислових і сільськогосподарських підприємств в Українській ССР. /1946-1986гг./; Науч.-вспомогат. библиогр. указ. Сост.: Л.А.Балашкая, Л.И.Васелевский, Г.И.Земорова и др.-Кієв: Б.И.,1987.-С.22-32, С.32-50, С.50-79, С.87-99, С.177-195.

Історико-заводської проблематики. Автор зупинився на діяльності цих об'єднань по-перше, тому, що вони відігравали найважливішу роль в житті трудових колективів, по-друге, цим організаціям приділялося найбільше уваги в історико-заводських виданнях.

Стан наукової розробки проблеми. Аналіз літератури про розвиток трудових колективів фабрик і заводів вміщено у п'ятому томі фундаментального історіографічного дослідження "Нариси історії історичної науки в СРСР". У ньому проаналізовані деякі видання 60-х років, присвячені історії промислових підприємств колишнього Радянського Союзу, у тому числі й УРСР. У книзі відзначено певну увагу авторів до революційної боротьби пролетаріату, вказано на недоліки подібних видань: поверхове висвітлення дореволюційної історії підприємств, неповне висвітлення проблем індустріалізації та інш¹.

В "Історіографії історії Української РСР" відзначено, що радянські історики досягли помітних успіхів у вивченні проблем розвитку та діяльності робітничого класу України на сучасному етапі. Опубліковано увагальніші праці, в яких висвітлюється історія робітничого класу 60-х — початку 80-х років, розглянуті питання, пов'язані зі змінами чисельності та якісного складу його у сучасних умовах. Широко досліджуються різні форми творчої активності, діяльність у прискоренні науково-технічного прогресу. Однак визнані недостатньо дослідженими питання матеріального добробуту, джерел поповнення, соціального складу робітників, їхньої участі у державному управлінні. Ретельного вивчення потребує проблема культурно-технічного зростання робітничого класу

---

¹ Див.: Очерки истории исторической науки в СССР. В 5-ти т. Т. 5.-М.: Наука, 1985.-С. 339, С. 341-342, С. 346.

су республіки¹. Разом з тим, в "Історіографії Історії Української РСР" не відображено той факт, що в Історичній літературі не знайшли повного висвітлення важливі події Історії робітничого класу України ХХ століття: зміни його складу, структури, соціального становища в ході Індустріалізації та колективізації 20 - 50-х років, вплив на нього соціалістичного змагання.

Наприкінці 50-х - 60-ї роки дослідники зробили низку оглядів з даної проблеми². В цих бібліографічних описах охарактеризовані в масштабі СРСР та України видання фабрично-заводської проблематики. Серед завдань, що стояли перед авторами літератури про Історію робітничого класу СРСР, вказувалося на необхідність глибокого та всебічного розкриття масового героїзму робітників на всіх етапах революційного руху. В цілому ці завдання були відомі дослідникам Історії підприємств. В 60-ї роки перед авторами було поставлено низку нових проблем: висвітлення переходу на нові умови господарювання, економічні реформи 60-х років, процес стирання різниці між розумовою та фізичною працею, становлення нової людини, зміцнення союзу робітничого класу і колгоспного селянства³.

Поряд із загальними оглядами, в літературі 60-х років було

---

¹ Див.: Історіографія історії Української ССР. Ред. колл.: І.С. Амел' / отв. Ред. / і др. - Київ: Наукова думка, 1987. - С. 462.

² Див. наприклад: Шабалин Б.Н. О литературе по истории фабрик и заводов // В помощь политическому самообразованию. - 1959. - № 10. - С. 121 - 126; Марлинский С. За глубокую разработку истории фабрик и заводов // Коммунист Украины. - 1960. - № 9. - С. 89-92; Колодійченко І.І. Нові збірки з Історії підприємств України // Укр. Іст. журн. - 1962. - № 4. - С. 110-112; Елох Б.А., Рушенко П.Т., Чирков Н.П. История фабрик и заводов Украины. / Обзор литературы, изданной после XX съезда КПСС // История СССР. - 1962. - № 6. - С. 140-148.

³ Див.: Дерев'яникін Т.І., Кульчицький С.В. Робітничий клас - прапорносець боротьби за комунізм. / За матеріалами книг з Історії фабрик і заводів України // Комуніст України. - 1967. - № 8. - С. 94 - 95.

розпочато аналіз зробленого в 30 - 50-і роки у вивченні Історії промислових підприємств¹. Підбиття підсумків дослідження Історії фабрик і заводів в 60-і роки відбувалося в основному на матеріалах Радянського Союзу. Природно, що за такого широкого масштабу аналізу неможливо було з'ясувати специфіку літератури про конкретні галузі, регіони, республіки.

Оскільки вивченням Історії фабрик, заводів, шахт, електростанцій Радянського Союзу керували організації ВКП/С/ - КПРС різного рівня, це питання також було у колі інтересів дослідників².

Книга А.В.Санцевича "Проблеми Історії України післявоєнного періоду в радянській Історіографії"³ є монографічним дослідженням Історичної літератури, опублікованої у 1945 - 1965 роках, присвяченої радянському періоду вітчизняної Історії. Автор проаналізував висвітлення Історії робітничого класу, підкреслив той факт, що в центрі уваги дослідників були трудова активність робітників, їхнє навчання, професійна підготовка та виховання. Вивчались переважно передові загони робітничого класу Донбасу, Придніпров'я, Харкова. А.А.Санцевич відзначив, що в літературі недостатньо висвітлені питання суспільно-політичного життя робітників промислових підприємств, їхнє кількісне та якісне зростання, взаємини з інтелігенцією⁴. У книзі підкреслено важливе значення робіт Істо-

---

¹ Див.: Рогачевская Л.С. Некоторые итоги изучения истории фабрик и заводов // Вопросы истории.-1965.-№3.-С.103-113; Вона Я. История фабрик и заводов: итоги и проблемы исследования, 70 достижений советской историографии // Вопросы истории.-1967.-№8.-С.155-163.

² Див.: Пирогов В.К. Партийное руководство созданием литературы по истории фабрик и заводов СССР // Вопросы истории КПСС.-1969.-№11.-С.78 - 89.

³ Див.: Санцевич А.В. Проблемы Історії України післявоєнного періоду в радянській Історіографії.-Київ:Наукова думка,1967.-254с.

⁴ Див.: Там же, С.69 - 91.

рико-заводської проблематики у висвітленні праці та громадської діяльності робітничого класу¹. Отже, вже в 60-і роки публікації в Історії підприємств, їхніх трудових колективів аналізувалися з точки зору Історіографії робітничого класу.

В 70-і роки від бібліографічного опису та аналізу публікацій 50-50-х років вчені перейшли до вивчення досвіду роботи над створенням книг фабрично-заводської проблематики з 20-х до 70-х років як СРСР в цілому², так і України³. Так, наприклад, Г.М.Панфілова відзначила, що наприкінці 60-х - на початку 70-х років були серйозні досягнення у розробці дожовтневого і радянського періодів Історії підприємств. Г.М.Панфілова запропонувала для подальшого підвищення якості фабрично-заводських книг впровадити організованість, плановість, розвивати колективний метод розробки книг; видавати в "Історії заводів" спеціальний журнал⁴.

У 80-і роки література з Історії фабрик та заводів була систематизована у спеціальних покажчиках⁵. Вона проаналізована у

---

¹ Див.: Санцевич А.В. Назв. праця.-С.48-49,С.76-80.

² Див.: Сжов В.А., Степанов З.В., Ковальчук В.М. Досвід наукової розробки Історії заводів і фабрик СРСР // Укр. Іст. журн.-1972.-№9.-С.41-48; Романов М. С маркой "ИИЗ". /О создании серии книг "История фабрик и заводов СССР" // Нева.-1972.-№11.-С.176-177.

³ Див.наприклад: Резницкая М.В. Некоторые аспекты изучения истории фабрик и заводов Украины // История СССР.-1978.-№3.-С.88 - 100.

⁴ Див.: Панфілова А.М. Состояние и задачи изучения истории фабрик и заводов // История СССР.-1978.-№2.-С.20.

⁵ Див.: Буцко Н.А., Евселевский Л.И. Летопись трудовых коллективов УССР.-Киев:1981.-32с.; История фабрик и заводов Украинской ССР: Ретроспект. библиогр. указ. Сост.: Л.И.Евселевский, А.В.Пилипенко, Н.И.Уманская.-Киев: Б.и., 1981.-166с.; История промышленных и сельскохозяйственных предприятий в Украинской ССР: Науч.-вспомогат. библиогр. указ. /1946 - 1986 гг./ Сост.:Л.А.Балашка, Л.И.Евселевский, Т.М.Заморина.-Киев:Б.и.,1987.-393с.; Гартований у сідні І праці: Рек. бібліогр. покажч. /Упоряд.:Л.А.Балашка, А.М.Комська.-Київ: Політвидав України, 1988.-53с.

межах окремих регіонів України¹. Поряд зі статтями у збірках, громадсько-політичних та наукових журналах, у 80-і роки з'явилися монографії. Створення української радянської книги з історії фабрик і заводів республіки, типи і види такого роду видань розглянути у роботі О.М.Кравець². В ній відзначена роль праць з історії фабрик та заводів як важливого джерела вивчення й узагальнення досвіду робітничого класу, виховання нових поколінь трудівників. Разом з тим, О.М.Кравець не включила до числа робіт з історії фабрик та заводів узагальнюючі праці з вітчизняної історії, серії праць з історії населених пунктів, що містять відомості про промислові підприємства України. Є.М.Скляренко узагальнив досвід підготовки публікацій історико-заводської проблематики в Україні у 20-і - середині 80-х років³.

Л.І.Євселевський звернув увагу на проблеми, які раніше не вивчалися в історичній літературі: питання методології, методики та джерельної бази у вивченні історії промислових підприємств

---

¹ Див.: Лихолобова З.Г. Стан вивчення історії підприємств Донбасу // У кн.: Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. /Тези доповідей.-Київ:1980.-С.106-108; Євселевський Л.І. Дослідження історії фабрик та заводів Поділля // У кн.: УІ Подільська історико-краєзнавча конференція: Тези доповідей.-Кам'янець-Подільський:1985.-С.39-40; Лихолобова З.Г. Література 70-х годов по истории предприятий Донбасса // У кн.: История предприятий союзных, автономных республик и регионов СССР. Историография проблемы.-М.: 1986.-С.124 - 131.

² Див.: Кравець О.М. Книга з історії фабрик та заводів Радянської України / 1921 - 1980 рр./.- Київ: Наукова думка, 1982.-199с.

³ Див.: Скляренко Є.М. История фабрик и заводов Украинской ССР. Историография проблемы.- Киев: Наукова думка, 1986.-139с.

Україні¹; дослідив вивчення Історії робітничого класу республіки у фабрично-заводській літературі²; залочатував осмислення Історії організації КПРС на промислових підприємствах України³.

Дослідниками проблем Історіографії Історії фабрик і заводів зроблена велика робота. На наш час ними опубліковано кілька десятків статей та оглядів, три монографії. Простежено питання відбиття у літературі проблем зростання робітничого класу в Україні, його участь у трьох російських революціях, у соціалістичному будівництві, у Великій Вітчизняній війні.

Разом з тим, поза увагою дослідників залишилися питання техніко-економічного розвитку промислових підприємств України. Недостатньо розглянуто висвітлення Історії трудових колективів, їхнього соціального розвитку в літературі з Історії фабрик і заводів.

Однією з провідних тем книг, брошур, статей, присвячених промисловим підприємствам, є діяльність їхніх громадсько-політичних об'єднань: КПРС, комсомолу, професійних спілок. Дослідниками, за виключенням Л.І.Євселевського, практично не аналізувалося відображення діяльності цих організацій промислових підприємств України в Історико-заводській літературі. Відносно інших громадських об'єднань на промислових підприємствах /ДТСАФ, ТРВОД, ДНД, жіно-

---

¹ Див.: Євселевський Л.І. Матеріали Всеукраїнської редакції "Історії фабрик і заводів" як історичне джерело // Архіви України.-1979.-№5.-С.48-50; його ж. Основні джерела з Історії фабрик та заводів та їх використання в наукових дослідженнях // У кн.: Республіканська наукова конференція з Історичного краєзнавства: тези доповідей.-Київ: 1980.-С.114-115.

² Див. наприклад: Бунько М.О., Євселевський Л.І. Висвітлення подій Великої Вітчизняної війни в працях з Історії заводів // Укр. Іст. журн.-1980.-№ 2.-С.134-140.

³ Див.: Євселевський Л.І. Освещение партийного руководства социалистическим соревнованием в книгах по истории фабрик и заводов // Вопросы общественных наук.-Выпуск 34.-1978.-С.59-65.

чих організацій і т.ін./відомостей у книгах практично немає.

Історіографічний огляд переконує в тому, що на сучасному етапі потрібні нові дослідження, присвячені історіографії трудових колективів промислових підприємств України та їхніх громадсько-політичних об'єднань.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність теми та її недостатнє вивчення, ця робота має на меті дослідити відображення основних напрямків історії трудових колективів та громадських об'єднань промислових підприємств України в історичній літературі /1960-1990 рр./; визначити питання, недостатньо досліджені в історико-заводській літературі, або зовсім недосліджені, що допоможе авторам у подальшій розробці проблеми.

Автор зосередив увагу на наступних завданнях:

- згрупувати та проаналізувати історичну фабрично-заводську літературу, з'ясувати провідні тенденції у зображенні техніко-економічного розвитку промислових підприємств України;

- узагальнити внесок істориків у розробку проблеми виникнення та діяльності трудових колективів промислових підприємств України;

- вивчити висвітлення історії громадсько-політичних об'єднань на промислових підприємствах України: КПРС, комсомолу, професійних спілок у різноплановій літературі про них.

Методологія і методика дослідження. Дисертаційне дослідження спирається на теоретичні положення історичної науки: передусім це необхідність розглядати події, факти, особи у контексті тієї історичної епохи, в якій вони відбувались або діяли, аналізувати всю сукупність документів, тобто об'єктивність, історизм. Застосування принципу історизму в історіографічному дослідженні забезпе-

че можливість прослідкувати поступальний розвиток наукової думки, показати нарощування знань. Цей принцип дає можливість об'єктивно оцінити внесок учених у розробку проблеми в умовах свого часу. Принцип об'єктивності вимагає всієї правди при висвітленні того чи іншого питання, незалежно від особистих, класових та інших інтересів.

При дослідженні проблем Історіографії Історії трудових колективів та громадських об'єднань промислових підприємств України використано наступні методи: порівняльно-історичний, який дозволяє зіставити різні джерела й проаналізувати за ними процес нарощування знань; конкретного аналізу, який передбачає дослідження історичних явищ з урахуванням умов їхнього виникнення та взаємовпливу; проблемно-хронологічний, що дозволяє розчленувати загальну проблему на складові й детальніше розглянути її. Крім того, автором використані методи: ретроспективний, актуалізацій та статистичний.

Аналізуючи літературу з Історії фабрик та заводів, автор намагався виходити з визнання пріоритету загальнолюдських інтересів та цінностей. Серед них право людини на мирне гідне життя, вільний вибір місця проживання та роду занять, на власні переконання та вчинки згідно з ними, але не на шкоду іншим людям.

Джерельну базу дисертації становить сукупність різнопланової літератури: книг, брошур, статей про промислові підприємства України, їхні громадські об'єднання. Цю літературу, на наш погляд, доцільно згрупувати наступним чином:

1. Узагальнюючі праці з Історії України та її регіонів.
2. Література серії "Історія фабрик і заводів".
3. Література серії "Біографії трудових колективів".

4. Книги з Історії міст і сіл України.

Узагальнюючі праці з Історії України та її регіонів розподіляються на навчальні та дослідницькі. В навчальних виданнях викладені події вітчизняної Історії в цілому, які покликані допомогти учням засвоїти певні знання, набуті вміння та навички¹.

В узагальнюючих дослідницьких працях представлено Історію країни, її регіону, громадського об'єднання чи його структурного підрозділу². Широке та повне знання Історичних подій необхідне для дослідження Історії підприємства, для відбору найбільш важливих і значущих фактів, типових для фабрики, заводу, шахти, електростанції. Ця група літератури також містить як приклади економічного та соціального розвитку відомості про конкретні, найбільші промислові підприємства регіону.

Книги серії "Історія фабрик і заводів", "Біографії трудових колективів" – це систематична розповідь про створення, роботу, реконструкцію підприємств у контексті Історії Радянського Союзу. Основну увагу автори приділили розвитку виробництва, кількості та якості виготовленої продукції, діяльності громадських об'єднань³. Честі мати написану Історію удостоєні в основному ве-

---

¹Див.наприклад: Рибалка І.К. Історія Української РСР. Дожовтневий період. –Київ:Радянська школа, 1978. –591с.; Рибалка І.К., Довгопол В.М. Історія Української РСР. Радянський період. –Київ: Битва школа, 1982. –619с.

²Див.наприклад: Історія Української РСР. У 8-ми т. 10 кн. Голов. ред. кол.: А.П.Шевельов/голов. ред./ та Ін. –Київ:Наукова думка, 1977-1979; Історія робітничого класу Української РСР. У 2-х т. /Ред. кол.: І.О.Гуржій та Ін. –Київ: Наукова думка, 1967.

³Див.наприклад: Шестопалов Г.Г., Зуб Д.И. Конвейер сталіних артерій: Крат. очерк истории Днепропетр. трубопрокатного завода им. В.И.Ленина. –Днепропетровск:Промінь, 1977. –128с.; Кривошей М.Ф., Михайличенко В.И. Сто лет в рабочем строю: Крат. очерк Бердян. ордена "Знак Почета" Ильного завода гидравлических машин им. 60-летия Советской Украины. –Днепропетровск: Промінь, 1985. –101с.

ликі підприємства провідних /для цієї області, регіону/ галузей промисловості¹.

Книжкові серії "Історія фабрик і заводів" та "Біографії трудових колективів" багато в чому подібні одна до одної. Публікації обох серій висвітлюють різні аспекти роботи підприємств. Разом з тим, вони мають і суттєві відмінності. У серіях книг "Біографії трудових колективів" більше уваги приділено людям, їхнім справам, планам, турботам, взаєминам у праці. Нерідко книги вказаної серії присвячені окремій бригаді, дільниці, цеху, які встановили рекорд у виробництві продукції, стабільно працювали або оволоділи новою технікою і технологією, раціональніше організували працю².

Книги, брошури, статті про історію ~~підприємств~~ міст і сіл України є одним з видів літератури про підприємства. Вивчаючи історію того чи іншого населеного пункту, автори не можуть обійти його фабрики, заводи, шахти, електростанції. У виданнях про міста і села історія промислових підприємств представлена штрихами, епізодами, і, як правило, не виділена в окремий розділ.

Новизна дослідження полягає у наступному:

- виявлено літературу про історію техніко-еконімічного

---

¹Див. наприклад: Алексєєв Л.Ф. С веком наравне: Крат. очерк истории ордена Октябрьской Революции Бердян. з-да доб. машин.-Днепропетровск: Промінь, 1983.-111с.; Заспенко Я.П., Чайковский Ф.Г., Яценко Н.Г. В строй ветеранов: Крат. очерк истории Днепропетр. металлург. з-да им. Коминтерна.-Днепропетровск: Промінь, 1977.-118с.

²Див.: Біременко Б.И., Гонтаренко Н.С. Бригада коммунистического труда Н.Догалкина. Трест "Донмашстрой" г.Краматорска.-Киев: Госстройиздат, 1961.-82с.; Асятченко А.А. Новаторский взнос: из опыта работы передовой бригады.-Донецк:Донбас, 1978.-24с.; Бьлочкимов Н.А. Энергия поиска: Очерк о Герое Соц. Труда А.Д.Драголюнце.-Донецк:Донбас, 1984.-27с.; Бровченко Л. Грами варті тон: З досвіду роботи Дніпропетровського комбайнового заводу ім.К.С.Ворошилова // Хлібороб України.-1988.-№ 4.-С.26 - 27.

розвитку промислових підприємств України, про їхні трудові колективи та громадські об'єднання, що накопичилася з 1960 по 1990-й роки й піддано всебічному аналізу;

- показано приріст знань з досліджуваної теми у 1960 - 1990-му роках;

- визначені проблеми, які ще не вивчені достатньо повно, що сприятиме створенню нових, більш глибоких досліджень.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що її матеріали можна використати: по-перше, при підготовці нових праць з Історіографії Історії України в цілому й Історіографії Історії робітничого класу, робітничого руху і громадсько-політичних об'єднань зокрема; по-друге, у викладанні і вивченні Історії України, розробці лекцій і посібників, спецкурсів і спецсемінарів; по-третє, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження слугуватимуть авторам при подальшій роботі над Історією промислових підприємств України, їхніх громадсько-політичних об'єднань.

Апробація роботи. Основні положення і окремі проблемні питання даної дисертації були викладені автором на регіональних наукових /квітень 1994 року/ та науково-практичних /лютий 1994 року й березень 1995 року/ конференціях, а також на конференціях професорсько-викладацького складу Горлівського держпедінституту Іновених мов Ім. Н.К.Крупської у 1992, 1993, 1994 і 1995 роках. Дисертаційна робота обговорювалась, була схвалена і рекомендована до захисту на здобуття вченого ступеня кандидата Історичних наук на засіданні кафедри української Історії і етнополітики Донецького держуніверситету, та кафедри Історіографії та джерелознавства Дніпропетровського держуніверситету.

П. СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

Структура дисертації відповідає названим вище завданням дослідження і складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатку: таблиць кількісного розподілу досліджуваної літератури в областях та основних галузях промисловості в 60 - 80-і роки, а також списку використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, її хронологічні межі та географічний регіон, визначено ступінь дослідженості історії трудових колективів й громадських об'єднань промислових підприємств України у 1960 - 1990-му роках, визначені місце і роль цієї проблеми в радянській історіографії, виявлені недосліджені питання, визначені мета та завдання, методологічні принципи дослідження, його новизна й практична значущість.

У першому розділі "Створення фабрично-заводських видань. Література про історію техніко-економічного розвитку фабрик і заводів України" досліджується, по-перше, процес створення книг серій "Історія фабрик і заводів" та "Біографії трудових колективів". Ініціатором написання таких книг був О.М.Горький. Авторами виступали як професійні історики, так і журналісти, письменники та інші. Особливо активно вивчалися історія підприємств Донецько-Придніпровського промислового регіону. З 1960 по 1990-й роки тут було опубліковано близько 600 праць. В розділі на основі аналізу серій цих книг відзначається в цілому позитивне їх значення. Разом з тим, зміст їх далеко не завжди відповідав принципу об'єктивності.

По-друге, в розділі досліджується вивчення в аналізованій літературі розвитку промислових підприємств республіки: будівництво і реконструкція їх, відновлення після воєн, нарощування ви-

пуску, розширення асортименту, підвищення якості продукції. Аналіз показує, що література, опублікована в 1860 - 1990-і роки повніше за попередню висвітлює процес будівництва, введення в експлуатацію підприємств до 1917 року.

Повнота відображення техніко-економічного розвитку підприємств України в роки російського самодержавства залежить від галузі промисловості. Найповніші відомості є про машинобудівні, і, частково, хімічні заводи, потім про металургійні. Надзвичайно мізерні відомості про технічний стан вугільних шахт.

У 60-і роки у висвітленні історії техніко-економічного розвитку промислових підприємств України дорадянського періоду відбулися деякі зміни порівняно з літературою 60-70-х років. Відомості стають більш докладними. Вони охоплюють не всі роки існування заводу /20, 30, 40 років разом/, але окремі періоди /90-і роки XIX ст., економічна криза 1900 - 1903рр., 1904 - 1910 роки - падіння виробництва, викликане російсько-японською війною 1904 - 1905 років і першою російською революцією 1905 - 1907 років і т.ін./. Автори багатьох книг вийшли за межі одного підприємства, висвітлювали його історію на тлі інших заводів царської Росії, що виготовляли аналогічну продукцію.

В літературі при висвітленні техніко-економічного розвитку промислових підприємств України радянського періоду широко і повно висвітлені питання їхнього будівництва, реконструкції та відновлення. Однак недостатньо висвітлені питання кількості та якості виготовлюваної продукції, її асортименту, споживчих властивостей. Потрібні нові дослідження історії техніко-економічного розвитку підприємств України, в яких більш повно і об'єктивно висвітлювалися б кількісні показники їхньої роботи.

У другому розділі "Висвітлення виникнення та діяльності трудових колективів промислових підприємств України в Історичній літературі" відзначено, що у радянському суспільстві колектив був основним чинником виховання, колективізм - визначальною рисою соціалістичного способу життя. В дореволюційній же Росії, на думку дослідників, не могло бути колективу. Бувши впливав підхід авторів до висвітлення питань життя трудових колективів. Вони відображали в основному головну їхню функцію - виробничу, позитивний досвід, успіхи, досягнення, рекорди. Труднощі, проблеми представлено в плані їхнього подолання.

Організація, хід та підсумки соціалістичного змагання - один із основних сюжетів у біографіях трудових колективів - представлені однозначно позитивно. Виконуючи соціальне замовлення, автори не мали можливості вобічно вивчити хід, підсумки і значення різних форм змагання, його вплив на кількість та якість продукції, стан устаткування, інтенсивність праці та матеріальну винагороду передовиків виробництва порівняно з усіма працівниками підприємства.

У книгах серії "Біографії трудових колективів" та "Історія фабрик і заводів" вкрай недостатні дані про соціальний розвиток колективу: його чисельність, структуру, побут, відпочинок, культурні запити робітників. Уривчастими є відомості про навчання працівників, їхню кваліфікацію. Практично відсутні відомості про зарплату в радянський час. Одночасно підкреслюється злиденні умови життя робітників та їхня каторжна праця на старих підприємствах до 1917 року. Автори, називаючи денні заробітки робітників в царській Росії, замовчували рівень цін на продукти харчування, товари широкого вжитку, тарифи на послуги.

Відсутність у більшості досліджень даних про національний склад робітників повинна була зміцнити у свідомості читача думку про позанаціональність/Інтернаціональність/ робітничого класу і всіх трудящих.

У біографіях більшості трудових колективів не має свідчень про роботу в евакуації в роки Великої Вітчизняної війни. В той же час докладно представлена життя під окупацією і боротьба робітників проти фашистів у підпіллі, подвиги фронтовиків, робота підприємства до евакуації та в початковий період відновлення у 1943-1945 роках. Доцільно дослідити історію роботи трудових колективів України в умовах евакуації.

Біографія трудового колективу – широке поняття, яке охоплює як історію окремої бригади, відділу, цеху, так і підприємства в цілому. Література про первинні колективи – бригади присвячена описові їхнього трудового успіху. В них головну увагу звернуто на те, як було досягнуто високий результат роботи. Біографії людей, історія створення бригади цікавить авторів рівно настільки, наскільки це пов'язано з високим результатом роботи колективу.

Тож багато аспектів проблеми, яка розглядається, потребують не тільки нових досліджень, але й нових підходів авторів, вільних від старих стереотипів і шаблонів.

У третьому розділі "Історична література про виникнення, розвиток і діяльність громадсько-політичних організацій на промислових підприємствах України" аналізується відображення в книгах діяльності КПРС, комсомолу та профспілок. Відзначено, що в літературі досить широко висвітлюється діяльність партії і комсомолу, значно менше – професійних спілок. Це, на наш погляд, можна пояснити тим фактом, що профспілки не виконували основної своєї

функції - захисту, відстоювання інтересів трудівників перед адміністрацією. На засіданнях профкомів підприємств, організацій та установ аж до літа 1989р. обговорювалися в основному питання зміцнення трудової, виконавчої, технологічної дисципліни, організації соціалістичного змагання, тобто профспілки виконували адміністративні функції. Потребують дослідження та нової оцінки діяльність профспілок на промислових підприємствах України.

Аналіз діяльності партійних і комсомольських організацій свідчить про те, що вони були найбільш активними, ініціативними та впливовими об'єднаннями, мали владні повноваження. Автори достатньо повно відбили їхній вплив на виробництво, життя та діяльність трудових колективів. Однак слабо показано внутрішнє життя цих організацій: їх чисельність, структура, зміст роботи в різні періоди та інші проблеми. Причиною часткового висвітлення цих питань є недостатнє використання дослідниками архівних матеріалів. Для літератури з досліджуваної теми характерна ідеалізація внутрішнього партійного життя. Не розкрито хід перевірок, масових чисток партійних організацій в 20 - 30-і роки, репресій проти комуністів. В досліджених книгах відсутні відомості про голод в Україні у 1932 - 1933 та 1946 - 1947 роках, є чимало інших так званих "світлих плям". Діяльність КПРС, ВЛКСМ, профспілок представлена як низка успіхів, перемог, героїчного подолання труднощів. Це відповідало стереотипу безпомилковості дій радянської держави у всіх сферах буття. В нинішніх умовах багато питань діяльності цих організацій на промислових підприємствах України вимагають глибокого переосмислення. Знання не тільки успіхів, досягнень, але й прорахунків у їхній роботі допоможе не припускатися їх надалі у незалежній Україні.

У висновках підбиваються загальні підсумки дисертаційного дослідження, сформульовано рекомендації щодо подальшого вивчення проблеми.

Основні результати дисертації викладені в публікаціях автора:

1. История фабрик и заводов Донбасса в советской историографии. - Донецк, 1989. - 109с. - Рукопись представлена Донецк. ун-том. Деп. в ИНИОН АН СССР 17 июля 1969, № 38843 /в соавторстве с В.А. Пирко/.
2. Периодическая печать 1989/90 гг. как источник по истории современного рабочего движения на Украине // У кн.: Основные направления научных исследований в педвузе: обществоведение, педагогика, филология. Тезисы докладов и сообщений конференции по итогам работы кафедр за 1991 год. - Горловка, 1992. - С.9-11.
3. Историческая литература о возникновении и деятельности коллективов промышленных предприятий Украины // У кн.: Теоретические и практические аспекты научно-исследовательской деятельности в педвузе. Тезисы докладов и сообщений по итогам научной работы кафедр за 1992 год. - Горловка, 1993. - С.25 - 27.
4. Идеи Н.К.Крупской о воспитании молодежи в книгах по истории фабрик и заводов Украины // У кн.: Гуманистические основы педагогической концепции Н.К.Крупской и современность. Международная научно-практическая конференция, посвященная 125-летию со дня рождения Н.К.Крупской. Тезисы докладов и сообщений. - Горловка, 1994. - С.186 - 188.
5. Литература по истории фабрик и заводов Украины в период десталинизации /1956 - 1964 годы/ // У кн.: Н.С.Хрущев: сталинизм и оттепель /к 100-летию со дня рождения Н.С.Хрущева/. Тезисы докладов и сообщений региональной научной конференции /14 апреля 1994г./.-Донецк:1994.-С.54 - 55.

6. Техніко-економічне розвиток фабрик і заводів України в історическій літературі // У кн.: Гуманітарні аспекти наукових досліджень у вищому педагогічному навчальному закладі. Тези доповідей та повідомлень на конференції в підсумків наукової роботи кафедр за 1993 рік. - Горлівка, 1994. - С. 26 - 28.

7. К вопросу об использовании книг фабрично-заводской проблематики в преподавании истории Украины // У кн.: Изучения истории Украины в учебных заведениях: Тезисы докладов региональной научно-практической конференции, г. Донець, 22 - 23 ноября 1994г. - Донець, 1995. - С. 61 - 62.

8. Исследования о промышленных предприятиях Украины как пособие в преподавании отечественной истории // У кн.: Там же, С. 66 - 66.

АННОТАЦИЯ.

Касперович П.Н. "Трудовые коллективы и общественные объединения промышленных предприятий Украины: вопросы историографии в 1960 - 1990-м годах". Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06. - историография, специальные исторические дисциплины и методы исторического исследования. Днепропетровский государственный университет. Днепропетровск, 1996.

В работе анализируется литература по истории промышленных предприятий Украины, их общественно-политических организаций, даются рекомендации для дальнейшего исследования проблемы.

11199117

Ав 34.023

ANNOTATION

Kasperovich P.N. "Labour collectives and social associations of industrial enterprises of Ukraine: problems of historiography in 1960-1990." Thesis for competition for a scientific degree of a candidate in history in speciality 07.00.06.

The historiography and authority of source, Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1996.

This work touches upon and gives thorough analysis of the literature in history of the industrial enterprises of Ukraine and their socio-political organizations. Recommendations for the further investigations of this problem are given.

Ключові слова: трудовий колектив, громадське об'єднання, промислове підприємство, Історіографія.

Kaus-